

Lemorn

Dimunn dir. Zot dir kumkwa esklav ki res laba – lao lor sa montayn la -- zot truv solda aprose, zot zete depi lao, zot truv lamor. Sa malgre ki bann la ti pe vini lor misyon anons zot zot laliberte. Enn zistwar tris. Tro tris mem.

Dimunn dir. Zot dir kumkwa esklav maron ki ti al viv laba – lao lor sa montayn la - truv enn reziman solda Angle pe vinn ver zot, zot zet zot lekor depi falez lao, zot truv lamor anba. Zot pa realize ki bann la ti lor misyon anons zot abolisyon lesklavaz. Enn zistwar tris. Tro tris mem.

Dimunn dir. zot dir kumkwa sa bann esklav maron la – seki t sove al res lao lor sa montayn la – zot ena pu leve enn zur, zot ena pu truv enn reziman solda Angle ek fizi pe vinn ver zot plas kasyet. Lapanik pran zot, zot degaze, zot al kot plas pli ot ki ena lor sa montayn la, zot zet zot kadab depi lor rebor falez, zot truv lamor lor ros anba dan ti-dilo lamer. Enn zistwar tris. Tro tris mem.

Dimunn dir. zot dir kumkwa bann premye dimun ki fwir lesklavaz al direk kot sa gran montayn la dan sa dernuye ti-but lakot sidwes lil la dan lespwar truv zot pei lot kote dilo ubyen mem dan lespwar ki enn zur enn navir va koste, va pran zot, return zot dan zot prop pei. Anplas truv enn navir, zot truv plito enn reziman solda Angle avek fizi pe vinn direk lor zot. Zot pa truv okenn sime sove, zot tu, zot lans zot dan levid, depi lao bann pli gran ros lao sa montayn la kot zot ti fer zot bann maray pu kawyet lapli soley, e zot tom dan lamer ki akeyir zot lebvra uver anba. Zom, fam, zanfan, grandimunn, zot tu, zot zwenn mem mem lamor. Anfet, sa bann solda la ti ena lord inform zot ki lesklavaz nepli existe e ki zot lib asterla. Enn zistwar tris. Tro tris mem.

Dimunn dir. Zot dir kumkwa premye esklav maron ki etablir lao lor sa montayn la byin vit zot kumans viv dapre zot ansyen sistem. Seki vinn zwenn zot laba, li osi oblize rezet so nom batem e servi so nom payen, seki dimunn ti kriye li avan. Laba obliz zom, fam, zenn vye, zot tu, mars-marse byeni partu. Laba obliz zot tu abiy demi tuni. Laba obliz zot partisip dan tu kalite sistem sovaz. Enn zom ladan, enn gran bandi li ete, li deklar limem sef tribi. Zot kumans teroriz tu vilaz avwazinan, kumans fer piyaz lannwit. Aswar, sirtu dan marenwar, vilazwa res san somey, ekut batman ravann, truv dife pe danse lor sa montayn la, res mazine ki pe arive laba. Ena dimunn dir bann la ti deza koken dimunn, gard zot otaz lor sa montayn la. Lezot dir zot obliz dimunn, sirtu zenn fam, al res ansam ar zot kont zot gre. Bann la dir kapav ena de duzenn zanfan lor sa montayn la ki ena mem mem papa, sa swadizan sef trivi la. Kan abolisyon lesklavaz finn anviger, kan ena enn pardon ofisyel pu tu esklav maron, bann Angle donn lord enn reziman solda al kot sa montayn la. Bann solda la arme ar fizi, me sa li zis pu asir zot prop defans. Zot bi prinsipal se protez fam zanfan, protez lezot dimunn ki laba kont zot prop gre. Me, mem avan solda reysi grinp sa montayn si difisil la, sef trivi donn lord so disip mont ziska enn ros pli lao ki tu ros laba, e li obliz zot, enn apre lot, mem so zanfan, mem so vye dimunn, mem so mama tibaba dan lebra, li obliz zot tu, zet zot lekor depi lor sa ros la ver enn lamor serten anba. Telman zot per, tu esklav maron pena swa. Zot obeir. Solda Angle tro lwin pu zot reysi fer kikseswa pu sap zot. Enn zistwar tris. Tro tris mem.

Dimunn dir. Zot dir kumkwa premye grup zom fam ki reysi sove depi dankan esklav lor tablisman, zot vinn kot sa montayn la, zot deside pu met dibut enn kominn laba. Zot mazine ki li enn plas an sekretie pu zot viv. Zot mont lakaz pu zot reste. Zot konstrir enn ti sime sekre – dapre enn plan byin kalkile – pu ki zot monte desann avek fasilite. Tutuswit zot rekumans koze dan zot ansyin langaz ki ti interdi dan karo lor lapropriete. Zot kumans kriye zot kamarad par zot nom nesans. Zot kumans servi latizann ki zot ti servi lepok avan. Zot swiv tu zot vye sistem. Zot rebran zot ansyin relizyon. Aswar, zot zwenn, zot sante danse rakont zistwar otur difer. Kumsidire lepok ant lontan ek asterla, sa lepok la, zame pa ti exite. Lezot vinn res ansam ar zot. Enn serten moman lor sa montayn la lavi ti vinn tutafe kuma lavi dan enn ti vilaz. Kote manze zot plant seki kapav, zot okip okip later, zot rekolte. Kuse soley, kan nepli ena tro danze, zom expoze

desann lapant atraver ti sime la ziska borlamer, kot zot al pik urit, lapes pwason kut lafrinn, ramas ursin dan ti-dilo lagon. Ena zwazo ki kapav maye dan file, ena tang ki buz telmanlant mem zanfan reysi may zot. Tusala kapav roti. Tusala kapav griye. seki zot manke, zot ena pu desann aswar, sirtu dan marenwar, dan vilaz koryer, pran seki zot bizin depi bann kazot ek lakur dimunn. Enn ladan kumans nuri koson apartir de-trwa ki li pran kumsa, me pa kone kifer, sa pa tro marse. Enn lot ter tilanbik. Li anter utey dan later ziska li pare. Sa par kont li enn gran sikse. En lasurs. laba fam lav linz, sa detrwa linz ki zot truv nesaser mete, e zanfan beyne. Parfwa, dan gran saler, fam amenn zanfan par ti sime sekre la pu zot al naze dan lamer. Kan tibaba ne, ena ase buku ki ne laba – zot swiv sistem tradisyonel. Lamor, li pli rar, sa osi tu dimunn swiv sistem tradisyonel. Kan lager leve, la osi zot fye lor sistem ansyin pu met lord. Sirtu sertin vye bonnfam li zot travay sa, met lakorite. Labitid lager zom-zom sirtu lor zafer fam fini anplas-anplas avek nene kase isi kut dibwa dan kwinn liku laba. Me enn de fwa, enn dan bann pretandan porte mankan apre. Lerla ena silans desann lor vilaz antye. Li res kumsa pu enn tan, avan ki tu revinn kuma avan. Lor enn zafer, selman en lakorite total. Lakorite parmi tu dimunn laba. Ariv seki ariv, zot napa pu returne. Zame. Zot pa pu les personn dikte zot nonpli. Alor, zot finn ariv enn desizyon kolektiv, ubyein plito enn konpreansyon an komen - li ti tro angwasan pu formil bann fraz. Si zame arive zot pa kapav defann zot mem, si zame arive zot santi zot lavi laba menase, si zame li paret ki zot futi, zot tu pu mont ansam ziska but ros pli lao laba, lerla fami apre fami zot pu vini, zot pu fer zot dernye lapreyer ansam, zot pu remersi sa montayn la, so ros, so dilo, so zar, ek sa lamer la osi. Zot pu remersi sa soley la ki finn leve e finn kuse pu zot. Zot pu remersi sa later ki finn nuri zot la. Lerla zot pu vire, latet ot, zot pu ale. Alor, kan zot truv reziman solda pe vini, dan zot liniform ruz avek zot fizi lor zepol, kan zot remarke ki bann la ena determinasyon mont ziska lao sa montayn la, zot me zot plan an aksyon. Zot pa ezite. Zot pa mazine sipa solda pe vinn rakont zot sipaki lalwa etranze finn sanze, ubyin sipaki lot zafer ki dan zot lavantaz. non. Tu seki solda truve depi anba se zom fam zanfan pe prese, vit-vit, pe prese, pe pres zot kamarad, pe monte monte monte vit-vit ziska pli lao lor montayn, kot falez desann drwa lor lamer. E, kan bann solda ariv lao net, zot pa truv personn. Anplas anplas zot realize ki finn sirman arive. Zot get depi lao, zot truv lekor tu dimunn anba, kas-kase but but, ena lor ros, ena apandan lor pye ki depase, lezot dan bor lamer. Buku lekor pe flote dan lagon, zot lekor pe buz-buze kuma gomom amezir lamer buz-buze. Enn drol de sansasyn pu get zot. Fer pitye. Enn zistwar tris. Tro tris mem.

Dimunn dir. Zot dir kumkwa esklav maron ti fini etablir enn abitasyon de enn serten grander sirlekote de sa montayn la. "May I say, Sir, nu mem nu ti sirpri par nomb abitan." U ek u bann zom zot pa ti ena okenn linformasyon oprealab pu kone ki pu expek laba? "Proprieter esklav tre suvan pa pran lapenn fer enn rapor ofisyel lor zot bann maron. Dayer, kotsa ki esklav ale kan zot maron, sa linformasyon la, par so natir mem, li pir spekilasyon, Sir." Si mo pa tronpe, esklav pa ti pu ena okenn fason kone davans ki u ek u bann zom ti pe vini lor sa misyon la, nespa? "Zot ti innyoran lor preske tu kikdoz, dan mo lopinyon, if I may say so, Sir." Konsernan zot kondisyon lavi, laba. Kimanyer u firnn truv zot fason de viv? "Zot tu ti mor. Dead, Sir." Mo ule dir avan. Kimanyer zot ti viv avan? "Pretty primitive, Sir. Deplorab, I would say. Mo pa konpran, avredir, kimanyer zot finn obstine osi lontan." U, u rezon, u bi? Eski u pu kapav dir kumkwa u bi pu u ek u bann zom al mont sa montayn la ti enn bi pasifik? "Nu bi prinsipal sete pu inform zot formelman ki zot lib. Nu bi sete pu dir zot ki metnan ena enn lalwa anviger ki ule dir ki zot nepli esklav." Eski u ti arme? "Nu, nu solda, nu. Soldiers, Sir." U ti pe expek rezistans de zot par? "Kan u ena zafer ek maron, Sir, zame u pa kone. Natirelman nu ti espere ki se nu ki deternir lafors siperyer anterm zarm. Pu reponn u kestyon, Sir, nu pa ti krwar ki zot pu azard kit rezistans vizavi nu." Sipoze. Si, pu enn koze, zot ti kopere. Si zot pa ti reazir kuma zot ti anfet reazir. Lerla? "Nu ti ena nu bann papye, Sir. Dan nu lame, nu ti ena enn kopi nuvo lalwa la sorti linprimri, signne lor nom Sa Mazesti Lerwa, sinnye par plim Guverner. Nu ti pu montre zot sa. Nu ti pu montre sa, mem si, as you know, Sir, mem si nu sipoze personn dant zot napa kapav lir." Samem tu ki u ek u zom ti sipoze fer? "Nu ti ena lezot papye, Sir. Nu ti ena dokiman ki bann maron ti sipozesinnye. Bann pas, bann dokiman idantite." Mem kan u sipoze personn dant zot

napa kapav ekrir? "Zot ti pu met pus kum dabitid, Sir. Li ti inportan, Sir, etan done ki zot bann size lib asterla, pu ki lotorite konn zot nom ek kisannla zot ete." Eski u ti pu egzize ki zot servi zot nom Kreyin? "Byinsir! Nu bizin kapav retras zot. Nu ena bezwen kone depi ki proprieter zot finn sove." Kifer? "Pu bann rezon administratif, Sir. Nu ei ena lord, Sir. Mo byin krwar lotorite ti ule kone, par exanp, ki grander popilasyon koloni la, e ki zanfan pu ki paran, tu sa." Samem tu, samem u misyon? "Nu ti ena lezot papye osi, Sir. Nu ti ena warant. Nu ti ena enn seri warant dan nu lame lor nom diferan esklav maron. Si nom lor zot pas, lor sa dokiman idantite la, ti korbore avek nom lor warant, nu ti ena lord pu aret zot. To take these individuals indo custody." Eski u ti krwar ki dimunn ki finn viv andeor lalwa depi osi lontan pu kontan u aret zot? "Nu, solda, Sir. Li pa nu travay pu nu ena lopinyon. Personn, li normal, personn pa kontan sufer enn arestasyon. Me ti ena sertin dimunn wanted laba, Sir. Wanted pu bann ka ase grav, Sir. Fode pa dimunn komet krim inpiniman. Mo krwar sa ti oredi aplike pu tu dimunn indistinkteman." Alor, samem. samem totalite u bann lord kan u ti al lor sa montayn la avek u bann zom? "Nu ti ena lord pu fer zot sorti depi laba." Zot travay sete pu tir zot dan zot lakaz? "Zot ti an ilegalite, Sir. sa later la, but an but, li Kowlenn, Sir. Bann la pa gayn drwa res laba. E de tut le fason, si mo konpran byen, politik lotorite se pu fer bann ex-esklav al res dan bann plas ki fini dezinye. Sa politik la aplike pu ansyen maron osi, Sir, mo byen krwar." E si zot ti reziste kan u ek u zom ti sey fer zot ale depi laba? "Nu ti ena lord pu azir lor terin kuma nu truv nesaser, Sir. Nu ti ena diskresyon pu servi kantite lafors vuli, avek minimem dega." Asterla, apre leku, kan nu konn tu seki finn arive an konsekans u miosyon, eski li u lopinyon ki u ti kapav evit sa? "Mem apre leku, Sir, li mo lopinyon ki personn pa ti kapav predir sa manyer zot tu ti panike kumsa." U finn truv siyn ki zot finn anfet panike? "Nu finn truv zot pe galupe, pe sove depi nu dan direksyon falez. Seki finn sirman transpire apre, sa tu dimunn deza kone, abe ki lot mo enn dimunn kapav servi pu sa, apar panik?" Eski finn reysi gayn tu bann lekor? "Nu pa kone, Sir. Mo pa kone nonpli zi zame nu pu kone, Sir. Ena ki dan bann plas difisil, de tut le fason. Nu ancor pe fer demars pu tir bann dernye lekor. Avek saler tusa, li pa fasil. Tu lekor ki finn gayne pe antere lot kote brizan dapre rit Kreyen, Sir. Dapre nu, sa paret pli apropiye, etan done manyer tu finn pase. Eski sa tu, Sir?" Wi, pu le moman. Mo pa krwar mo bizin konn ancor. Enn zistwar tris. Tro tris mem.

Dimunn dir. Zot dir kumkwa kan bann esklav ki ti reysi sape ti instal zot lor sa montayn la, zot ti sey dornt lanatir, pu kree enn abita pli konvenab. Kumansman, telman zot sulaze, telman zot alez ki zot nepli bizin travay kuma bef dan karo, telman zot sulaze pu truv lafin imilyasyon kotidyen lor tablisman, zot viv ere. Me, ena problem pratik buku laba. Lavi amer lor sa but montayn osi expoze osi dir. Zot mont ti maray pu zot sey kasyet lapli soley. Apre siklonn, zot re-mont nuvo ti maray pu kasyet samem lapli, samem soley la. Zot kas fri ek bred ki zot kone kapav manze. Zot fer tu dan zot mwayin pu prezerv zot lasurs dilo bwar, pu gard zot danpwi prop. Kan lezot nuvo veni arive ena plis lame pu travay, me ena osi plis labus pu nuri. Zot oblize truv enn fason ordone pu amenn lavi, kot sakenn bizin pran diferan responsabilite, furni diferan travay debaz. Sa, a son tur, aport nuvo divizyon, rivalite, saluzi parmi zot. Bann seki laba depi kumansman fer buku zefor pu met anpratik tu zot lide, ki bon, me zot-mem ki mank pasyans kan lezot dimunn propoz nuvo lide, zot prop lide. Bann nuvo veni zot lalang parfwa enpe fite. Eski zot finn expoz lavi pu sap depi enn met ki donn lord pu tom isi anba enn lot met ki donn lord? Lager leve. Kan lager kalme, li kit sikatris pu enn tan. Ena re bude, lezot silansye. Lot kote, parfwa ena dimun ki pares mem. Lezot, zot dezespere. Zot mank volonte apre tu sa zur fwet, tu sa zur dominer. Sa bann la ena tandans swiv seki rul tilanbik, atann kan li pu deter nuvo butey rom depi dan so kavo sekre anba later. Si li arive ki mem zur ki zot pe deter enn nuvo butey li tom zis dan mem moman kot lezot pe returne depi enn sorti dan vilaz avwazinan ubyin depi lamer, kan zot amenn swa lavyann pu roti swa pwason pu griye, lerla ena gran fet. Omwen pu de-trwa zur, de-trwa lannwit, lavi revinn trankil, revinn dus. Me selman, la osi, li dan sa bann moman lamem ki ena pli gran danze. Parfwa enn fet deturne. Li vinn tam-tam. Tam-tam fii dan lager. Dimunn dekontrole, kraz partu. Konsekans byen grav, parfwa. Lor la ena maladi. Maladi, natirelman, atak tipti zanfan ek grandimunn avan. Ena rimer

nuvo ne ki pa ti mor malad me parski zot mama pa'le truv zot grandi dan enn lavi osi dir. Enn fam pran tu manze ki ti desine a so prop mama, ki ti vye ek malad, pu li nuri so zanfan. Enn zenom disparet. Enn zenn fam ki so tiaba ti mor, li osi porte mankan. Sirman zot finn siside. Me ena enn moman pli dir ancor. Enn zenom byen for, byin diyn, byin bati, ki ti fek vinn reste, anons zot ki li pa kapav tini. Li dir kumkwa lavi lor tablisman pa osi dir ki lavi isi lor montayn. Kan lezot pe get li, kan li pe ale, zot kone ki kapav li premye, me li pa pu dernye ki pu kit zot kumsa. Pli grav, leker gro, zot dimann zot-mem lakestyon: Eski li pena rezon, li? Seki finalman kas lerin bann pli teti, mem avan bann solda vini, se enn mortalite. Lamor sa enn dimunn ki ti la osi lontan ki nerport kisannla e ki ti'nn vinn kumadir zot lider. Enn lider ki tu dimunn ti aksepté. Li ti konn met lape. Li ti konn kree lespwar. Sa, li tusel ti konn fer. lezot dimunn res kwak apre so lamor ek so lanterman, kan lager lider leve. Bann pli fezer, bann pli tret, kumans lager ant zot pu vinn lider. Zot fer konplo, zot koz manti, zot fer promes ridikil purvi zot ki ranplas lider la. Purvi zot ki vinn nuvo lider. Ena dimunn proteste. Zot dir ki zot nepli esklav, zot pa bizin okenn de lider. Me, suvan zot mem ki ti asiz aköz dife ansam avek dimunn ki rul tilanbik. Alor dimunn pa pran zot oserye. Me, anfet, li pa fer gran diferans sipa ti ea lider ubyin pena lider, sipa kisannla ki vinn lider. Zis pu res vivan tulezur, li difisil. Pena letan pans naryen apar res vivan. Pena lafors lev lager. Zot pans zis sa ti but later sek lor sa montayn dir la, kot zot pe reste. Kan solda vini, avek zot proklamasyon kumkwa zot lib asterla, seki solda ti pu truve se enn grup sirvivan feb e demoralize. Zanfan malnuri, zot mama so tete sek, vye bonom ek bolfam ki pe agonize dan zot prop malpropte, ti-grup zenom pe gaspiy zot letan ek zot lafors bwar tilanbik, lager antre zot, e fer malis ar fam. Selman dernye ler, kan zot remark sa reziman solda la, zot liniform ruz pe monte ant bann pye kuler ver gomom, kuma enn serpan ruz lor flan montayn, enn lenerzi siperimin finn pran zot, kuma zame avan, zot finn inifye ansam. Zot pa ule personn andeor truve dan ki difikilte, dan ki laont, zot pe viv. Zot pa ule personn kokin zot amene, mem si ena promes sekirite ladan, mem si ena enn buse manze ladan. Zame ancor. Zame. Alor, personn pa ena dut. Personn pa krwar ki sa bann solda an liniform lwen anba pe vinn sap zot depi zot sufrans, ubyen fer zot kit lof prometan. Kkuma enn sel zom, zot leve depi kot zot ete, zot al ansam ziska lao net, lao falez pli ot. Zot sarye zanfan, vye dimunn lor zot ledó. Zot-mem zot anporte par enn lenerzi ki zame zot pa ti kone avan. Enn lenerzi pa kone kot sorti – depi enn refi iltim, dei enn dezespwar profon. Enn par enn, par fami, par kup, par grup kamarad, zot tu trap lame ansam, kuma fam ki lib, zom ki lib, kuma paran ek zanfan ki deza rekonet zot mem kuma dimunn lib. Zot dekole depi later, rant dan sa imans lespas ble ant lesyel ek lamer. Ena sote, ena anvle, ena les zot mem anporte, flote. Ninport ki manyer, zot tu fini par tom lor ros. Later, zarb, disab, dilo resevwar zot. Kan reziman solda vii, zot pa truv naryin pu met dan zot rapor. Enn vid. Enn silans. Enn zistwar tris. Tro tris mem.

Dimunn dir. Zot dir kumkwa esklav ki res laba – lao lor sa montayn la – zot truv solda aprobe, zot zete depi lao, zot truv lamor. Sa malgre ki bann la ti pe vini lor misyon anons zot zot lalibert. Dimunn osidir ki se pu sa rezon la ki sa montayn la – sa gro flan ros osi nwar ki sa, sa peninsil sid-wes lil Moris la –li apel "Lemorn", dey pu lemor.

par Roger Moss (tradir depi Angle par Lindsey Collen, 2000.)